

X 306523

TÓTH JÓZSEF PROFESSZOR
A FÖLDRAJZTUDOMÁNY MESTERE

EMLÉKKÖTET PROF. DR. TÓTH JÓZSEF
80. SZÜLETÉSNAJJA ALKALMÁBÓL

Szerkesztette:

Dr. Szónokyné Dr. Ancsin Gabriella - Dr. Kókai Sándor

Kiadja a Nyíregyházi Egyetem, Turizmus és Földrajztudományi Intézet

SZERKESZTETTE:

Dr. Szónokyné Dr. Ancsin Gabriella - Dr. Kókai Sándor

Borítóterv: Karancsi Zoltán

Szegedi Egyetem JGYPK Alkalmazott Természettudományi Intézet, Földrajzi és
Ökoturisztikai Tanszék, tanszékvezető főiskolai docens

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001348065

Tördelőszerkesztő:

Bácskainé Dr. Pristyák Erika

Nyíregyházi Egyetem, Turizmus és Földrajztudományi Intézet, főiskolai docens

ISBN 978-615-6032-35-5

A tanulmányok tartalmáért a szerzők a felelősek.

Felelős kiadó: Dr. Szónokyné Dr. Ancsin Gabriella - Dr. Kókai Sándor

Nyomdai munkálatok: Tóth Könyvkereskedés, Debrecen

Felelős szerkesztő: Tóth Csaba, ügyvezető

Szeged-Nyíregyháza

2020

X306523

Tartalomjegyzék

Előszó.....	5
Tóth József professzor életútja (1940-2013)	7
Dr. Szónokyné Dr. Ancsin Gabriella	
Adalékok Tóth József tudományos munkásságához	12
Prof. Dr. Dövényi Zoltán	
Tóth József népességföldrajzi munkássága	19
Dr. Vitányi Béla	
Mit jelentett Tóth József számára Szeged	22
Dr. Szónokyné Dr. Ancsin Gabriella	
Tóth József békéscsabai évei (1973–1984) A „cég” alapító	35
Dr. Rakonczai János	
Néhány településföldrajzi kérdés Tóth József alföldi munkásságában	42
Dr. Becsei József	
Tóth József és a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Földrajz tan- székének kapcsolata 1994-1995 között	52
Dr. Pál Ágnes	
Tóth József nyíregyházi kapcsolatai	55
Prof. dr. Frisnyák Sándor	
Dr. Tóth József és a szerencsi Bocskai István Gimnázium	61
Dr. Gál András	
Tóth József Szombathelyen	65
Dr. Csapó Tamás	
Közép-békési centrum: álmódosítások kora?	71
Adalékok Békés megye versenyképességéről	
Prof. Dr. Lengyel Imre	
Tóth József a PTE Földrajzi Intézet megalapítója	85
Dr. Aubert Antal	
„Mester, ha hét perced van rá, hét percen belül kell megoldanod!”	96
Szilágyi László	
Tóth József a doktoriskola-alapító	99
Dr. Trócsányi András	

Tóth József és a regionális tudomány, avagy hány régió létezett a dualista Magyarországon?	109
Prof. Dr. Gulyás László	
Pécsi felsőoktatási Intézményekben földrajzot oktattam.....	125
Prof. Dr. Hajdú Zoltán	
Professor József Tóth.....	131
Dr. Gopal Krishan	
Tóth József talentumföldrajzának sziluettje a hazai és nemzetközi szakirodalom tükrében.....	135
Dr. Győri Ferenc	
Prof. Dr. Tóth József terepgyakorlat szervező munkássága.....	154
Prof. Dr. Hanusz Árpád	
Dr. Tóth József professzor hallgatója voltam.....	165
Dr. Kókai Sándor	
Homo Ludens.....	172
Mánfai György	
Gyászbeszéd.....	174
Dr. Wilhelm Zoltán	
Tóth József bibliográfiája elé.....	178
Dr. Szónokyné Dr. Ancsin Gabriella	
Tóth József műveinek bibliográfiája.....	183
Összeállította: Dr.Szónokyné Dr. Ancsin Gabriella – Dr. Kókai Sándor	
A kötet szerzői.....	230
A kötet megjelenésének támogatói.....	231
Fényképek / Életképek a Mesterről a Mesterrel.....	233

KÖZÉP-BÉKÉSI CENTRUM: ÁLMODOZÁSOK KORA?

ADALÉKOK BÉKÉS MEGYE VERSENYKÉPESSÉGÉRŐL

PROF. DR. LENGYEL IMRE¹⁵

Tóth József munkássága rendkívül összetett, a társadalomföldrajz szinte összes témakörével foglalkozott, beleértve a határtudományokat is. Többek között összekötötte a településhálózat átalakulásának kérdéseit a gazdasági fejlődéssel, a területfejlesztéssel, kulturális tőkével stb. Ebből a gazdag életműből a közép-békési centrumok (KBC) koordinált fejlesztését emelem ki, külön kitérve a felsőoktatás szerepére, amelyet alapvetőnek tartok Békés megye versenyképességének megerősítéséhez. Tóth József az egyik hangadó egyénisége volt annak a szakmai csoportnak, amelyik az 1970-es évek második felében a KBC témakörét bevitte a köztudatba. Az 1990-es évek közepén jómagam is elmerültem a KBC gyakorlati menedzselésének egyes kérdéseiben, amikor a békéscsabai főiskola főigazgatóhelyetteseként a gazdasági képzés megalapítását irányítottam, amit nem önmagáért, hanem a térség és a megye fejlődésének elősegítéséért szerveztünk. Egyikünk sem tudta érdemben előrébb vinni a KBC ügyét, hamar falakba ütköztünk, „álmodozásaink kora” hamar lezárult és Békéscsabáról elköltözve csak a távolból szoríthattunk a megye sikeréért...

Személyes megjegyzések Tóth József „követőjeként”

Tóth Józsefet Békéscsabán ismertem meg, pontosabban ott találkoztunk először, talán 1982-ben. Engem nem tanított, habár 1979-ben a JATE-n végeztem, ahol ő is oktatott, de alkalmazott matematikus szakra jártam, így nem voltam a tanítványa, csak a 'követője'. Az történt, hogy az egyetem után Békéscsabán egy építőanyagipari vállalatnál dolgozva fölös időmet és energiáimat matematikai, azon belül operációkutatási problémák vizsgálatára fordítottam és 1982-ben megvédtem a JATE-n egyetemi doktori disszertációmát számítástudományból. Erre figyeltek fel az MTA FKI békéscsabai osztályán dolgozók közül néhányan, elsősorban azok, akik a JATE-n végeztek matematika-földrajz

¹⁵ Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar, Közgazdaságtani és Gazdaságfejlesztési Intézet, egyetemi tanár, az MTA doktora

szakon. Főleg Gurzó Imrével kerültem szakmai kapcsolatba, akivel egyébként Szegeden egy kollégiumban laktunk és néha fociztunk is (sajnos 'Imici' szintjét nem értem el), sőt, Békéscsabán már családotól ugyanabban a középiskolai kollégiumban kaptunk szolgálati lakást (a feleségem ott volt részmunkaidős nevelőtanár). Amikor az MTA RKK szerveződött és Tóth Józsefet főigazgató-helyettesnek hívta Enyedi György Pécsre, akkor ajánlotta fel Simon Imre, az új osztályvezető a megüresedő státuszt, amit némi várakozást követően 1986 februárjában foglalhattam el, mint közgazdász, miután megszereztem másoddiplomámat. Így lettem Tóth József 'követője', legalábbis az álláshelyet tekintve.

Hat éven át, 1992-ig, több kutatásban dolgoztam az ő irányítása mellett, de már csak közvetett kapcsolatban álltunk, lévén ő az 'intézeti kiskörmű' Pécsen én pedig egy beosztott kutató Békéscsabán. De a „követője” maradtam továbbra is olyan értelemben, hogy mindketten elhagytuk Békéscsabát, a kutatóintézetből egyetemre kerültünk, habár egy másik városba, ahol tanszéket és intézetet alapítottunk, amelyeket éveken át irányítottunk, doktori iskolát vezettünk, mindkettőnket jelöltek az MTA levelező tagjának, hasonló eredménnyel...

Tóth József munkássága szerteágazó témaköröket ölelt fel, amelyek közül a térségek fejlődése és fejlesztési lehetőségei állnak közel az én érdeklődési területemhez. Ebben a komplex kérdéskörben nemcsak elméleti jellegű megállapításokat tett, hanem megoldási javaslatokat is megfogalmazott. Annak idején különösen Békés megye fejlesztési lehetőségeivel foglalkozó munkái ragadtak meg, amelyek nemcsak gazdasági, hanem gazdaságon túlmutató társadalmi és településföldrajzi szempontokat egyaránt megjelenítettek. A közép-békési centrum (KBC) kiemelése, mint a megye fejlesztési pólusa, a maga korában előre mutató és újszerű gondolat volt. Nyilván az agglomerációk, mint a térbeli külső méretgazdaságosság forrásai, ehhez kapcsolódva a növekedési pólusok kérdésköre, már régóta a kutatók és területfejlesztők érdeklődésének előterében állt, de a probléma konkrét felvetése és koordinált fejlesztési javaslatai eredetiek voltak. Úgy vélem, hogy Békés megye napjainkban is megfigyelhető égető gondolatai jórészt arra vezethetők vissza, hogy nincs dinamikus centruma, mivel a városai kicsinyek és az összefogás helyett inkább egymással rivalizálnak, így pedig a területi versenyben a megye egyre inkább lemarad.

Pályafutásunkban és tudományos érdeklődésünkben nyilván sok eltérés adódott, de Tóth József is kiemelte hasonló szemléletünket a „Verseny és területi fejlődés” könyvemet megköszönő levelében, amikor megjegyezte, hogy a könyvben található mottó az ő életfelfogását is jellemzi: „Édesapám emlékének ajánlom (Mezőberény, 1925-2001), akinek hiánya mindig rádöbrent arra: honnan indultam és hová tartozom”. Mindketten a magyar vidékről, az Alföld-

ről indultunk és immár örökre ide is tartozunk, habár Tóth József átkerült a Dunántúlra, de igazi gyökerei az Alföldhöz kötődtek...

Versenyképesség és helyi összefogás

Először röviden ki kell térnünk arra, miért „versenyképesség” van az al-cím-ben, miért nem a szokásos fejlettség, avagy elmaradottság? Főleg azért, mert több, mint egy évtizeddel ezelőtt a rendszerváltással együtt „nyakunkba szakadt” a globalizáció is. Amíg a fejlett országokban két-három évtized volt arra, hogy a vállalkozók és munkavállalók felkészüljenek a globális versenyre, addig Magyarország a rendszerváltással járó politikai-társadalmi-gazdasági változás-sal párhuzamosan hirtelen szembesült a globális versennyel: a tömegesen meg-jelenő külföldi termékekkel, a betelepülő vállalatokkal, a kecsesítő üzleteket felvásárló multinacionális cégekkel stb. Erre a piaci teljesítményen alapuló kí-méletlen versenyre a magyar vállalatok többsége nem volt felkészülve, sem a „verseny-szemlélet”, sem a vezetők szakmai és üzleti ismeretei (menedzs-ment, marketing, idegen nyelvtudás stb.), sem a vállalati szervezet, sem a tech-nológia stb. sok cégnél nem volt megfelelő, nem is beszélve a munkafegyelem-ről és -kultúráról.

Az ezredfordulótól egyre inkább elfogadottá vált, hogy a gazdasági növe-kedés főleg a technológiai fejlődéssel és a munkaerő felkészültségével hozható kapcsolatba, amely tényezők elsősorban a vállalatok profitmaximalizáló maga-tartásától, a vezetői döntésektől függnek, azaz endogén tényezők. A technológi-ai fejlődés és háttértényezőinek endogenizálására több kísérlet történt, amelyet együttesen *’új növekedésmélethez’*, vagy *endogén növekedésméletnek* is ne-veznek (Ács–Sanders 2014, Varga 2016): Arrow a „gyakorlati tanulás” (learning by doing), Lucas az emberi tőke által eredményezett tudástúlcsordulá-sok (szpilloverek), míg Romer a kutatások által létrehozott technológiai tudás-készlet szerepét emelte ki. Azaz napjaink mainstream irányzatai szerint egy tér-ségben a versenyképesség és gazdasági növekedés hosszú távú tényezői főleg a meglevő humán tőke és az újraképződését lehetővé tevő oktatási intézmények, elsősorban a felsőoktatás. De ezek csak megfelelő településméret esetében ké-pesek érvényesülni, kihasználva az agglomerációs előnyöket.

Napjainkra elfogadottá vált a területi versenyképesség definíciója is, aho-gyan a 2001-es második kohéziós jelentés is megfogalmazza: „magas és növek-vő életszínvonal, valamint magas és fenntartható foglalkoztatottsági ráta”. Az a régió, megye, kistérség versenyképes, amely lakosainak magas életszínvo-nalat biztosít úgy, hogy mindenki munkához tud jutni, aki dolgozni szeretne.

Másképpen kifejezve, ahol a globális versenyben elért gyors gazdasági növekedés egyaránt származik a magas munkatermelékenységből és a magas foglalkoztatottsági rátából.

A versenyképesség elsődlegessé válása megjelent az EU dokumentumaiban is, többek között a strukturális alapok szabályozásában, ahol a területi kohézió legfontosabb eszköze a régiók versenyképességének javítása. Az Európai Unióban az erre irányuló gazdaságfejlesztési elképzelést *intelligens szakosodási stratégiának* (S3: smart specialisation strategy) nevezik és a 2014–2020-as tervezési időszakban a fejlesztési terveket is már ezen szemlélet és tervezési metódus szerint kellett kidolgozni, többek között a magyar megyékre is (EC 2012). Az intelligens szakosodási stratégia a helyben működő versenyképes vállalatok, háttérintézmények összefogásából keletkezik, alulról-szerveződő módon megerősítve néhány helyi húzóágazatot, nem pedig valamilyen központi kormányzati vagy helyi önkormányzati érdekeken alapuló elképzelés megvalósítására törekszik. Ahol nincs helyi összefogás, ahol nem a versenyképes helyi vállalatok érdekein alapuló szakosodás jelenik meg, ahol a munkaerő képzettsége alacsony, ott nincs tartós munkahely-teremtés és a térség versenyképessége várhatóan gyenge marad.

A globális versenyben bizonyos városméret alatt kicsi az esély a sikerre, mivel nem éri el a kritikus tömeget a nemzetközileg versenyképes munkaerő (menedzserek, idegen nyelven beszélő munkatársak, nemzetközi tapasztalatok, speciális szakértelem stb.), nincsenek üzleti háttérszolgáltatásokat végző cégek és intézmények (speciális pénzügyi, tanácsadói szolgáltatások stb.), nem épül ki a gazdaságosan fenntartható infrastruktúra stb. Ezek közismert dolgok, azt is sokan érzik, viszont kevesen gondolják végig, hogy a globális verseny magával hozta a kíméletlen területi versenyt is: a megyék, térségek és települések küzdenek egymással a sikeres vállalatokért, rátermett vállalkozókért, globális cégek telephelyeiért, egyetemekért, rendezvényekért stb. Egy-egy sikeres cég Magyarországon is városok tucatjai közül választhat, amikor újabb telephelyet hoz létre, az a város „nyer”, ahol rámenősebb, felkészültebb, ügyesebb és „tudatosabb” a helyi „elit”. Az a város is sikeres lehet, amelynek vezetői a politikai elitbe jobban beágyazódnak, de ez általában csak rövid távú előnyöket jelent.

Napjainkban a központi költségvetési forrásokért folyó „lobbyszás” fontossága háttérbe szorult, rövid távon és esetenként továbbra is lényeges, de döntővé a megyei és helyi gazdasági, társadalmi és politikai elit összefogása vált, a helyi prominens szervezetek és személyek konszenzusán alapuló jövőkép, ahhoz kapcsolódó program és annak közös megvalósítása. A sikeres magyar megyékben és városokban mindenütt a helyi elit döntései készítették elő a külföldi cégek le-

telepedését és így új munkahelyek létrehozását, legyen az pl. Győr, Székesfehérvár, Kecskemét vagy Komárom. Így a globális folyamatok következtében, az erőteljes területi verseny miatt az ún. „alulról-szerveződő” fejlesztési elképzelések és stratégiák váltak döntővé, amelyek kihasználják ugyan a kormányzati lobbizást is, de főleg a vállalati versenyelőnyökre és a humán tőke megerősítésére koncentrálnak, továbbá a helyi összefogáson alapulnak, kidolgozva az intelligens szakosodási stratégiákat.

Összegezve, a globális verseny miatt napjainkban a versenyképesség vált döntővé, nem az a kérdés, hogy egy régió fejlett-e, avagy elmaradott, hanem az, hogy mit tesznek az ott élők helyzetük előnyösebbé tételéért, azaz a gazdaság versenyképességének javításáért. Van-e jövőképük és össze tudnak-e fogni ennek megvalósítására, azaz mernek-e és tudnak-e versenyezni, avagy csak sodródnak és ekkor törvényszerűen lemaradnak a versenyben?

Békés megye versenyképessége vagy -képtelensége

Békés megye versenyképessége a többletényező komplex vizsgálatok szerint igen kedvezőtlen, a visegrádi országok megyéi közül a legversenyképtelenebbek között van, 2000-ben az egy lakosra jutó GDP-t tekintve az EU28 átlagának 40%-án állt és 2017-ben is csak 42%-át érte el (LENGYEL 2016, 2017). Ami azért is megdöbbentő, mert a hasonló földrajzi helyzetű, szomszédos romániai megyék rosszabb helyzetből indulva már lehagyták Békés megyét, pl. Arad megye 36%-ról 56%-ra, míg Bihar megye 31%-ról 45%-ra fejlődött.

A legfontosabb mutatók érzékeltetik a megye országon belüli gyenge versenyképességét: az egy lakosra jutó GDP egyre inkább elmarad az országos átlagtól is, míg 1994-ben 80 %-a volt, 2000-ben is még 67%-a, addig 2005-től 2018-ig 60 %-a körül mozog, a 19 megyét tekintve csak Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyéket előzi meg. A teljes munkaidőben alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete is nagyon alacsony, 222 ezer Ft volt 2017-ben, az országos átlag 63%-a, csak Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében volt ennél alacsonyabb.

A megye gyenge versenyképessége pedig azt jelenti, hogy alig nő az itt élők életszínvonala és a fiatalok előtti kilátások is eléggé reménytelenek. Főleg ennek tudható be, hogy amíg a megye lakónépessége 2001-ben 402 ezer fő volt, addig 2019 elején már csak 334 ezer fő, ez a 17%-os csökkenés pedig a megyék között a legnagyobb mértékű és komoly társadalmi (pl. magukra maradó idősök) és gazdasági hátrányokkal jár együtt (pl. a házak elértéktelenedése, gyenge vállalkozókészség).

Közismert, hogy Békés megye nagy hátránnyal indult a globális versenyben: földrajzi helyzete, közlekedési és település-hálózata, határ mentisége stb. eleve sok nehézséget jelentett és jelent ma is. Békés megye leszakadása nem mai jelenség, lényegében évtizedek óta tart, az elmúlt évtizedek modernizációs törekvései csak felemás eredményeket hoztak: a gazdasági szerkezet alig változott, az iparosítás még be sem fejeződött, máris megtorpant stb. Azaz Békés megye nem ítéltetett könnyű sikerre, keményen meg kell küzdenie minden rész-eredményért.

A fentieket összegezve az a véleményem, hogy Békés megyében is van esély a versenyképesség javítására, amihez két alapvető tényező szükséges. Az egyik, hogy a félbeszakadt modernizáció folytatására erőteljesen lobbizni kell a közlekedési infrastruktúra fejlesztéséért (gyorsforgalmi utak, vasúti logisztikai központ), ami nyilván meghaladja a helyi erőforrásokat. Napjainkban épül a 44-es gyorsforgalmi út, a 47-es főutat is felújították, a Romániába irányuló, nagysebességű nemzetközi vasútvonal is elkészült Békéscsabáig, azaz jelentős lépések történtek a térség elérhetőségének javítására.

A forrásokért történő lobbizással párhuzamosan a helyi összefogást kell erősíteni, rádöbbsentetni mindenkit, hogy „egy csónakban eveznek”, csak együtt lehetnek sikeresek, külön-külön a települések eleve sikertelenségre kárhoztattak. Pontosabban „egy hajóban eveznek”, de ekkor ezt a hajót gályának hívják. Sajnos a „modern városok” program csak a megyei jogú városokra irányul, így csak Békéscsaba vesz benne részt, főleg az önkormányzati infrastruktúra szűk keresztmetszeteinek feloldását tervezik, a KBC, mint településeggyüttes távlati integrált gazdaságfejlesztését alig segíti elő.

Anélkül, hogy állításaimat tételesen igazolnám, az a véleményem, hogy Békés megye a fel nem ismert, avagy felismert, de elszalasztott lehetőségek miatt is került egyre nehezebb helyzetbe, nem adott eléggé sikeres válaszokat az 1990 utáni kihívásokra. Ebben az írásban csak két, általam fontosnak tartott kérdésre térhetek ki röviden.

Dinamikus központ nélkül egy térség fejlődése esetleges

A globális verseny felértékelte a városok, mint vonzásközpontok szerepét, hiszen csak megfelelő méretű városban lehet és érdemes a vállalati sikerekhez nélkülözhetetlen üzleti szolgáltatásokat létrehozni és gazdaságosan működtetni. A már említett „kritikus tömeget” Magyarországon általában 100-150 ezer főre teszik, ahol a köz- és üzleti szolgáltatásokat gazdaságosan lehet üzemeltetni és viszonylag tömegesen megtelepedhetnek a külföldi cégek telephelyei is. Győr-

Moson-Sopron és Fejér megye fejlődése is lényegében a Győrben és Székesfehérvárhoz létrehozott munkahelyektől függ, amelyekre 50-60 kilométerről is vállalati buszok hordják a dolgozókat. Azaz Békés megyében is a nagyobb városokban van esély vállalatok leteleptetésére, ahová a környékbeli településekről is ingáznak a munkavállalók.

Amit Tóth József is többször kiemelt, Békés megye régi problémája, hogy nincs domináns megyeszékhelye, Békéscsabának sem mérete, sem funkciói nem megfelelőek. Emiatt vetődött fel már a 70-es évek végén, hogy Békéscsaba-Gyula-Békés és a hozzájuk szorosan kapcsolódó települések együtt alkossanak egy „virtuális központot”, a KBC-t (TÓTH 1977, 1979). A KBC méreténél fogva már eleget tesz a gazdaságossági számításoknak, ha ezek a városok egymás felé terjeszkednek, akkor évtizedek múlva összeépülhetnek, amire számos példa van Németországban, Belgiumban stb.

Sajnos a helyi közvélemény, illetve a helyi politikusok nem ismerték fel ennek jelentőségét, vagy felismerték, de kicsinyes érdekeik miatt ellenezték. Jó kiindulás lett volna, ha Békéscsaba-Gyula-Békés térségében jön létre egy vállalkozási övezet, ahogyan az országgyűlés által 1998-ban elfogadott, az országos területfejlesztési koncepcióról szóló határozatban is szerepel. De a vállalkozási övezet 1998 végén a megye észak-keleti részében jött létre, ami az ottani települések szempontjából talán érthető, de nincs számottevő hatása: nem jöttek létre tömegesen munkahelyek, nem települtek oda a cégek stb., nem javította a megye versenyképességét, de az érintett kistérségek helyzetét sem.

A városrégiók gondolatköre régóta a tudományos viták egyik témája, a KSH is évek óta közöl adatokat a magyar településegységekről, 23 agglomerációt, agglomerálódó térséget és nagyvárosi településegységet elkülönítve a munkaerő-vonzási körzetek, ingázási övezetek adatai alapján. A *békéscsabai településegységek* a nagyvárosi településegységekhez tartozik, nagyjából a Tóth József által felvázolt térséget öleli fel. A lakossága 2017-ben 130 ezer fő volt (amiből Békéscsaba lakossága csupán 60 ezer fő), ami már eléri a kritikusnak tekinthető létszámot, a településegységek között nagyjából középen helyezkedik el. Megjegyzem, hogy önmagában a város lélekszáma alacsony, környező térsége nélkül csak kisvárosnak minősül.

Sajnos a békéscsabai településegységek versenyképessége, hasonlóan a megyéhez, igen gyenge, pl. az egy adózóra jutó személyi jövedelemadó-alapot képező jövedelmet tekintve 2017-ben az országos átlag 80%-át éri el, és csak két településegységet előz meg (GDP adatot nem közölnek település-egységekre). A nyilvántartott álláskereső aránya a munkavállalási korú állandó népességből

alacsonynak tűnik, 2018 decemberében 4,6%, de ezzel is csak 3 település-együttesnél jobb (az országos átlag 3,7%).

Napjainkban nemcsak a globális, de a hazai versenyben is döntő a munkaerő felkészültsége, főleg a felsőfokú végzettségüké. Az EU 2020-as célkitűzése, hogy a 30-34 éves korosztály 40%-a rendelkezzen felsőfokú diplomával, ami az unió versenyképességének javításához elengedhetetlen. Magyarországon 2016-ban a 30-34 évesek közül 33,9% rendelkezett felsőfokú végzettséggel, az EU28 átlaga 39,9%. Magyarországnál kisebb arány csak három országban figyelhető meg, Horvátországban (28,7%, Olaszországban (26,9%) és Romániában (26,3%). Békés megye jelentősen elmarad a hazai átlagtól, a 30-34 éveseknél csak 24,6%, de a megyék között is az alsó harmadban szerepel (1. táblázat). Ez az arány várhatóan romlani fog, mivel a megyei felsőfokú intézményekben tanulók létszáma jelentősen visszaesett (erről részletesebben a következő fejezetben lesz szó).

1. táblázat

Felsőfokú végzettségük aránya (%) a megfelelő korúakhoz viszonyítva

	2001	2011	2016
30-34 évesek			
Országos	15,3	28,0	33,9
Békés megye	10,4	20,8	24,6
összes lakosság			
Országos	11,9	18,2	21,8
Békés megye	8,1	12,9	15,2

Megjegyzés: a 2001. és 2011. évi népszámlálás, illetve a 2016. évi mikrocenzus adatai alapján

A korábban írottakkal összhangban Békés megye versenyképességének javulásához szükséges feltétel a helyi összefogás megteremtése, ami a városok lehetőség szerinti együttműködését és gazdaságfejlesztési stratégiáinak bizonyos koordinációját is jelenti. Ennek pedig a békéscsabai településeggyüttes, a Tóth József által is javasolt KBC megfelelő keretet adhatna. A másik fontos feltétel a felkészült munkaerő, főleg a versenyszférában dolgozó felsőfokú végzettségük arányának növelése, amely a vállalatok versenyképességének javulásához elengedhetetlen.

Felsőoktatás, mint régen a középfokú oktatás

Napjainkban a „tudásgazdaság” vált elsődlegessé, ami főleg a szolgáltatások arányának megnövekedése és a digitális gazdaság előre törése miatt következett be, emiatt nem véletlenül hirdette meg 2000-ben az EU, hogy a közösség váljon tudásalapú gazdasággá. Ennek egyik legfontosabb eszköze a felsőoktatás elérhetővé tétele a fiatalok tömegei számára.

Magyarországon is egy adott korosztály 40-50 %-a belép a felsőoktatásba, azaz 18 éves kora után még tanul. A felsőoktatás funkciója gyökeresen átalakult, napjainkban azt a szerepet kezdi betölteni, mint pár évtizede a középfokú oktatás. Egy város számára a felsőoktatás gazdasági szempontból alapvető jelentőségűvé vált: egyrészt úgy működik, mint egy stabil „idegenforgalom”, az albérletben lakó hallgatók „turistáknak” is tekinthetők, akik 10 hónapon át itt költenek. A becslések szerint a hallgatók havonta átlagosan 100-150 e.Ft-ot költenek albérletre, étkezésre, szórakozásra stb. Pl. Szegeden az egyetem nemcsak a legnagyobb munkáltató, de a 20 ezer hallgató (a 16 ezer nappalisból 3 ezer a külföldi) évente 15-20 milliárd Ft-ot költ el a városban, sok családnak stabil megélhetést nyújtva.

Másrészt kissé gunyorosan fogalmazva: manapság a tömeges felsőoktatásban nem az oktatók jelentik az „üzleti értéket”, hanem a hallgatók. Egy adott korosztály legtehetségesebb, nyitott, modern ismeretekkel rendelkező és munkabíró rétege „földrajzilag koncentrálódik”, emiatt sok cég szívesen telepszik az egyetemi városokba, mivel alkalmazni tudja a legfelkészültebb végzősöket. Ez a fejlett országokban (főleg az Amerikai Egyesült Államokban) már régebb óta kialakult, a modern üzleti, műszaki és informatikai képzést nyújtó egyetemek körül cégek sokasága jött létre. Az is megfigyelhető, hogy a hallgatók szívesen maradnak az egyetemi városokban, többségük először ott próbál munkához jutni.

A másik oldalról is megfogalmazhatjuk, amelyik térségben nincs a helyi munkaerőpiacot kiszolgáló felsőoktatási intézmény, onnan egy-egy generáció tehetségesebb 40-50 %-a máshová megy tanulni, máshol költi 3-5 évig a szülők pénzét és többségük nem is tér vissza szülőhelyére, emiatt a vállalatok nehezen jutnak felkészült munkatárshoz. A megyén kívüli felsőoktatási intézményekben 2018-ban kb. 5000 fő Békés megyei állandó lakos tanult nappali tagozaton. Vajon hányan fognak visszatérni a diploma megszerzése után? Pedig a piaci verseny lényegében az emberek, a menedzserek és munkavállalók versenye, kevésbé tehetségesekkel nem lehet tartós sikereket elérni.

Békés megyében a felsőfokú oktatás vérszegény, habár Szarvason már régóta folyik óvodapedagógus és agrárüzemmérnök képzés, de Békéscsabán csak

az 1980-as évek végén jött létre a tanítóképző, amely 1994-től közgazdasági főiskolai képzést (2006-tól alapképzést) is nyújt, illetve másfél évtizede Gyulán is van egészségügyi képzés, Orosházán pedig szintén gazdasági oktatás. A felsőoktatási létszám országosan visszaesett az évezred elejéhez képest kb. 30%-kal. De a visszaesés Békés megyében a legnagyobb, 80%-os, a 2001/2002-es évben 5150 hallgató vett részt felsőfokú képzésben, amely létszám az alap- vagy mesterképzést tekintve 2016/2017-ben 1045 főre esett vissza, az új belépők száma pedig 1850-ről 217 főre.

Békés megye a felsőoktatást tekintve az ország egyik hátrányos térsége, nyilván a fővárosban és az egyetemi városokkal bíró megyékben koncentrálód-
nak a hallgatók (2. táblázat). A felsőfokú nappali tagozatos alap- vagy mesterképzésben tanulók száma Békés megyében 2005-ben 2273 fő volt, 2010-ben is 1116 fő, míg 2018-ban már csak 279 fő, közülük az első éveseké 78 fő. Jelenleg a megyében működő képzőhelyeket kívülről, Gödöllőről vagy Szegedről irányítják, az alacsony hallgatói létszám miatt várhatóan nem lehet rentábilisan fenntartani ezeket az intézményeket, így a bezárásuk is felmerülhet. Ami megfigyelhető, hogy Békés megyében sokan tanulnak szakirányú továbbképzésben levelező tagozaton, a képzőhelyek bezárása azt is jelenti, hogy munka mellett nem lehet majd helyben továbbtanulni, távolabbra kell utazni, több esetben szabadságot kivéve.

A békéscsabai közgazdasági képzés létrejöttét ismerem „belülről”, mint 1993-94-ben egyik szervezője és első időkből főigazgató-helyettesként a vezetője. Nagy sikernek tartom, hogy a 90-es évek elején sikerült megszervezni a képzést, mindig hálás leszek azoknak, akik önzetlenül és őszintén segítettek. Viszont nagy csalódások is értek, azt hittük, hogy mindenki felismeri a közgazdasági képzés előnyeit, mindenki tárt karokkal várja és támogatja a főiskola megújulását, emiatt nem fordítottunk elég energiát a kételkedők meggyőzésére, akik inkább alapítványi iskolákat és egyéb intézményeket preferáltak. A békéscsabai felsőoktatás fokozatosan leépült, a helyi elitek között folyó „birkózás” eredményeként először Szarvasra került a központ, majd kb. egy évtizede a gödöllői központú Szent István Egyetem része lett. A leépülés folyamányaként 2018-ban a szegedi székhelyű, egyházi fenntartású Gál Ferenc Főiskola vette át a békéscsabai és gyulai felsőfokú képzéseket.

Amint említettük, a KBC, mint városrégió gondolata a nagyvárosi település-együttesekhez köthető. A békéscsabai település-együttes 130 ezer fős lakónépessége a középmezőnyben található, azaz potenciális agglomerációs előnyökkel bír (3. táblázat). De az alap- vagy mesterképzésben tanuló nappali tagozatosok száma 2013 és 2017 között a békéscsabai település-együttesben csökkent a legnagyobb

arányban, kb. ötödére, 517-ről 112 főre. Így a munkaerő felkészültsége, ehhez kapcsolódva a vállalkozókésztség és innovativitás várhatóan tovább gyengül, hiszen a tehetséges munkaerő utánpótlása igen problémássá válik.

2. táblázat Felsőfokú oktatási intézmények összes hallgatói létszáma, képzés szerint, megyénként (fő, 2017/2018)

Megye, főváros	Felső- okt. szak	Felső- fokú alap- képzés	Mes- ter- képzés	Osztat- lan képzés	Szaki- rányú tovább- képzés	PhD- DLA kép- zés	Össze- sen	Ezer lakos- ra, fő
Budapest	4147	90764	19951	19649	11225	3929	149665	85,5
Csongrád	840	11346	2255	5283	584	740	21048	52,6
Baranya	603	8120	2049	6055	382	996	18205	50,1
Hajdú- Bihar	1161	14064	2919	6020	764	889	25817	48,7
Győr-Mo- son-Sopron	931	10409	1670	1142	489	316	14957	32,4
Heves	792	3827	803	922	300	81	6725	22,7
Borsod- Abaúj-Z.	556	6000	1386	1149	437	189	9717	15,0
Veszprém	455	2822	813	177	100	107	4474	13,1
Somogy	324	2452	97	76	169	74	3192	10,5
Szabolcs- Szatmár-B.	348	3411	688	528	269	–	5244	9,4
Zala	393	1587	231	12	125	37	2385	8,8
Vas	99	1315	343	325	75	–	2157	8,5
Bács- Kiskun	360	3334	31	–	351	–	4076	8,1
Fejér	369	2233	123	–	160	–	2885	6,9
Pest	240	4561	1273	238	446	318	7076	5,6
Békés	192	987	58	–	446	–	1683	5,0
Jász-Nagy- kun-Sz.	312	891	9	–	96	–	1308	3,5
Tolna	88	608	12	–	8	–	716	3,3
Komárom- Esztergom	26	517	12	47	4	–	606	2,0
Nógrád	–	–	–	–	–	–	–	0,0
Össz	12236	170320	34854	41834	16430	7676	283350	29,0

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv, 2017, 3.6.16.

Felsőfokú oktatási intézmények összes hallgatóinak száma, 2017/2018

Megjegyzés: az ezer lakosra jutó hallgatók száma alapján rendezve.

3. táblázat Nagyvárosi településeggyüttesenként az alap- és mesterképzésben részt vevő hallgatók létszáma, fő

Település- együttes	Népes- ség	Összes hallgató, fő		ebből: nappali tagozatos, fő		Nappali- sok válto- zása %	Nappalisok ezer lakos- ra, fő	
		2013	2017	2013	2017		2013	2017
	ezer fő					2017/13		
Budapesti	2600	145788	136194	113821	107315	94,3	44,5	41,3
Debreceni	266	25152	21895	21438	18746	87,4	80,2	70,5
Szegedi	204	21430	18563	17601	15742	89,4	86,1	77,1
Pécsi	180	17454	16224	13845	13338	96,3	76,0	74,2
Győri	235	12436	10532	8325	6790	81,6	36,4	28,9
Miskolci	245	10173	8073	7026	5512	78,5	27,7	22,5
Veszprémi	83	5229	3739	3861	2768	71,7	46,2	33,4
Egri	76	5382	4697	2888	2591	89,7	37,3	34,0
Nyíregyházai	147	5972	4557	3197	2170	67,9	21,6	14,7
Kecskeméti	132	3500	2801	2106	1724	81,9	15,8	13,0
Kaposvári	80	2594	2574	1829	1575	86,1	21,9	19,6
Soproni	79	2904	2157	2092	1424	68,1	27,4	18,1
Szombathelyi	118	2644	1965	1736	1282	73,8	14,8	10,9
Zalaegerszegi	85	1007	846	799	715	89,5	9,1	8,4
Székesfehérvá- ri	166	1386	945	972	667	68,6	5,8	4,0
Dunaújvárosi	57	2363	1250	1013	530	52,3	17,2	9,2
Szekszárdi	46	630	620	412	264	64,1	8,6	5,7
Szolnoki	100	1304	486	629	189	30,0	6,2	1,9
Békéscsabai	130	1083	385	517	112	21,7	3,8	0,9
Tatabányai	85	454	297	205	82	40,0	2,4	1,0
Nagykanizsai	59	227	104	119	48	40,3	1,9	0,8
Salgótarjáni	47	0	0	0	0	0	0	0
Összesen	5221	269112	238904	204431	183584	89,8	38,3	34,3

Forrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv 2013. évi 7.24. és 7.32., továbbá 2017. évi 8.3.1. és 8.3.9. alapján, 2017-ben az ezer lakosra megadott hallgatói adatokat átszámoltuk főre.

Megjegyzés: a nagyvárosi településeggyüttesek adatai 2013-tól összehasonlíthatók, a balatoni településeggyüttest elhagytuk, a nappali tagozatos hallgatók 2017. évi száma alapján rendezve.

Információim szerint még ma sem ismerték fel a városban a főiskola gazdasági előnyeit, pl. az iskolacentrumban levő épületek nem kerültek a főiskolához, közgazdasági tudományos fokozattal (PhD) rendelkező oktatók alig vannak. Megjegyzem, hogy a dunántúli városok többségében tudják, hogy ez a jövő üzlete és roppant nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy erős főiskolát vagy egyetemet hozzanak létre, ingatlanokat adnak át, alapítványokat patronálnak: Győrben, Székesfehérvárott, Szombathelyen, Kecskeméten stb. Véleményem szerint Békéscsabán sem az anyagi források hiányoznak, hiszen üzleti célú sportra sokat költenek (pl. labdarúgás, kézilabda, röplabda), hanem a szándék és az összefogás, mivel a felsőoktatás feltételeinek megteremtése és támogatása elenyésző a sporthoz képest.

Amit személyes tapasztalataim alapján fontosnak tartok, hogy a helyi elit egyetemet végzett tagjai (jogászok, orvosok, mérnökök stb.) nem fogadják el a helyi főiskolát, a gyerekeiket is a fővárosba vagy külföldre küldik továbbtanulni. Általános az a vélemény, hogy a helyi főiskolára a középiskolák közepes képességű tanulói kerülnek, ezáltal az oktatás és az oktatók színvonala egyaránt megkérdőjeleződik. De amíg a nagyvállalatok képesek máshol végzett diplomásokat felvenni, addig a megyében működő kis- és középvállalkozások gondban lesznek, mivel felsőfokú végzettségű munkatársak nélkül innováción alapuló fejlődésük, nemzetköziesedésük elképzelhetetlen. Pedig az ügyviteli munkaköröket, amihez korábban elég volt az érettségi és egy tanfolyam (pl. mérlegképes könyvelő, logisztikai ügyintéző), manapság már csak nyelvtudással, kommunikációs készséggel, informatikai gyakorlattal stb. bíró felsőfokú végzettségűek képesek megfelelő színvonalon ellátni.

Összegzés helyett

A fentiekben áttekintettük Békés megye fejlődésének és versenyképességének néhány fontos kérdését. Úgy vélem, hogy a megye gyenge versenyképességéért csak részben okolhatók külső tényezők, nagyon sok múlik a helyi döntéshozókon is. A globális verseny átrendezte a feltételeket, nem a „kormányzati sült galambra” kell várni, hanem helyi összefogással megteremteni a sikeresség azon alapvető tényezőit, amelyeket részben érintettünk. Úgy ítélem meg, hogy Békés megyében az 1970-es években kezdődött „álmodozások kora” kb. egy évtizede lezárult, olyan folyamatok erősödtek fel, amelyek a megye hátrányos helyzetét, elmaradottságát konzerválják.

Tóth József volt az egyik „motorja” a KBC-nek, ami szükséges, de nem elégséges feltétele lehetett volna a megye sikeres felzárkózásának. Nem volt elég elszántság és erő, hogy a helyi elit tagjainak többsége felismerje az összefogás előnyeit, kidolgozzon egy jövőképet és hathatósan tegyen is megvalósításáért. De az is igaz, hogy a kreatív és tehetséges szakemberek többsége elköltözött a megyéből, többek között Tóth József is, és csak távolból sajnálkozunk az elszalasztott lehetőségeken...

Irodalom

- ÁCS, Z. – SANDERS, M. 2014: Endogenous growth theory and regional extensions. – In. FISCHER, M. M. – NIJKAMP, P. (eds): Handbook of Regional Science. Springer, Heidelberg, pp. 193–212.
- EC 2012: Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisations (RIS3). European Commission, Luxembourg.
- LENGYEL I. 2002: Töprengések Békés megye versenyképességéről. – Bárka, 3, pp. 62-68.
- LENGYEL I. 2016: A megyék versenyképességének néhány összefüggése a megújult piramismodell alapján. – In. LENGYEL I. – NAGY B. (szerk.): Térségek versenyképessége, intelligens szakosodása és újraiparosodása. JATEPress Szeged, pp. 143-161.
- LENGYEL I. 2017: Competitive and uncompetitive regions in transition economies: the case of the Visegrad post-socialist countries. – In. HUGGINS, R. – THOMPSON, P. (eds): Handbook of Regions and Competitiveness. Contemporary Theories and Perspectives on Economic Development. Edward Elgar, Cheltenham, pp. 398-415.
- TÓTH J. 1977: Gondolatok a közép-békési centrumok koordinált fejlesztésének szükségességéről és lehetőségeiről. – Békési Élet, 13. 3. pp. 339-347.
- TÓTH J. 1979: Összegző megjegyzések a közép-békési centrumok koordinált fejlesztése kérdésében folytatott vitához. – Békési Élet, 15. 2. pp. 214-225.
- VARGA A. 2016: Regionális fejlesztéspolitikai hatáselemzés. Akadémiai Kiadó, Budapest.